

Kazys Varnelis

Tinklo kultūros reikšmė

Nors šiuo liudama ir stabčiodama, visuomenė pamažu vis giliau panyra į naują būseną — tinklo kultūrą. Tobulėjant skaitmeninėms technologijoms, joms maišantis su vis spartesnėmis darbo tinkle technologijomis, visuomenė keičiasi, ir tai laikytina kultūros posūkiu. Kadaisė pagrindiniai euristiniai įrankiai buvo modernizmas ir postmodernizmas, dabar — tinklo kultūra. Jos, kaip istorinio fenomeno, studijavimas padeda perprasti plačiasias sociokultūrinės srovės ir struktūras, aistoriniam mūsų laikui suteikia trukmės ir laikis kumo matmenį.

Šis visuomenės poslinkis yra realus, nors ir subtilesnis už išsamiai aptartą 2008–ųjų rudens ekonominę griūtį, bet už ją dar radikalesnis, netgi parodyš kinantis jos logiką. Per dešimt metų būtent tinklas tapo dominuojančia kultūros logika. Ekonomika, viešoji sfera, kultūra, net pats mūsų subjektyvumas sparčiai ir be paliovos mutuoja. Pavyzdžiui, ši ekonominė griūtis: pasaulinė krizė parodė, kokį pavojų kelia perdėtas pasitikėjimas tinklu. Per pastaruosius du dešimtmečius biržos ir reguliatoriai ėmė vis labiau pasitikėti veiksmingos rinkos hipoteze, teigiančia, kad investuotojai yra sąmoningi ir atsakingi, todėl, turėdami patikimą duomenų tinklų informaciją, visada priims tinkamus sprendimus. Žlugimas įvyko kertinėms tinklo dalims — investuotojams, reguliatoriams ir finansų pramonei — pasitikint vienai kita ir nenumačius, kokie bus jų veiksmų padariniai.

Atrodo, kad biržų griūtis įvyko staigiai, tačiau iš tikrųjų tai buvo ilgas procesas, kurio pradžia — gerokai anksčiau priimti netinkami sprendimai. Dauguma tinklo kultūros pokyčių yra latentiniai, o kokie jie radikalūs, pamatome tik retrospektyviai. Pavyzdžiui, imkime savo santykį su spauda. Vieną rytą susidomėję pastebėjote, kad ėmė gstamas laikraščių įkūrė savo interneto svetainę. Kitą dieną nusprendėte laikraščių nebepirkti — tiesiog skaitysite interneto puslapį. Ėmėte skaityti jį mobiliuoju internetu, arba važiuodami traukiniu klausotės per ausinuką skaitomos savo ėmė gstamos skilties. Oficialiųjų žinias gal jau iškeitėte į ėmė gė jįš ko turinio tinklaraščių rinkinį. Ilgainiui laikraščių bus pradėtas platinti vien tinklu, išsyk į jį įtraukiant vartotojų komentarus ir atsiliepimus. Arba pažvelkime, kokį perversmą padarė mobilieji telefonai. Kai nusipirkote pirmąjį mobilųjį telefoną, ar žinojote, kaip smarkiai jis pakeis jūsų gyvenimą? O juk netrukus liovėtės nuobodžiai iš anksto derinęs vakarieniškus planus su draugais — paprasčiausiai tariatės su jais pakeliui į konkrečią vietą. Jei artimi draugai ar šeimyniškiai išvažiuo studijuoti ar dirbti svetur, pasitelkę tokias socialinio tinklo svetaines kaip *Facebook* ir visada aktyvius telematinius tinklus, neprarasite su jais ryšio.

Suvokti radikalų šių laikų pokyčių iš dalies trukdo ir XX a. 10–ajame dešimtmetyje kilęs ūžesys dėl kompiuterijos poveikio netolimos ateities visuomenei. Tos "netolimos ateities", kai ji tapo "dabartini", nesėkmė ir

ribotos to meto technologijų galimybės mus nuvylė. *Dot-com* žlugimas tik sustiprino tą nusivylimą. Bet pamažu technologijos tobulėjo, o visuomenė keitėsi rasdama vis naujų būdų joms panaudoti ir skatindama dar didesnius pokyčius. Tinklo kultūra mus "suvystė" — ir dabar jos poveikis jau yra radikalus ir nebepaneigiamas.

Tinklo kultūra pratęsia informacinį skaitmeninės kompiuterijos amžių¹. Tačiau kartu ji pastebimai skiriasi nuo 10-ajame dešimtmetyje aukščiausią tašką pasiekusio asmeninių kompiuterių (AK) bumo. Daugeliu požiūrių nuo kompiuterijos eros, besisukančios apie AK, esame nutolę labiau, negu ji buvo nutolusi nuo centralizuotų, universaliųjų kompiuterių. Kad geriau suprastume šį poslinkį, pasinaudokime išvalgiu Charlie'o Gere'o kompiuterijos aptarimu žurnale *Digital Culture*. Pasak Gere'o, skaitmeninis formatas yra tiek technologija, tiek — ir nė kiek ne mažiau — socioekonominis fenomenas. Skaitmeninė kultūra, jo teigimu, iš esmės remiasi abstrahavimo procesu — kompleksinių visumų skaidymu į elementarius vienetus. Sekdamas šį abstrahavimą nuo pat spausdinamosios mašinos išradimo, skaitmeninimą Gere'as apibrėžia kaip esminį kapitalizmo procesą. Skaitmeninimas atskiria fizinę būtinųjų prekių prigimtį nuo jų reprezentacijos ir leidžia kapitalui cirkuliuoti laisviau. Tad skaitmeninė kultūra yra universalizuojanti būtent dėl šios ypatybės. Gere'as mini universalią Turingo mašiną — tai hipotetinis kompiuteris, kurį 1936 m. aprašė Alanas Turingas ir kurį esą galima nustatyti bet kokiais užduočiais atlikti. Ši mašina — ne vien skaitmeninio kompiuterio, bet ir skaitmeninės kultūros universalumo modelis².

Tačiau šiandien svarbiau sieti, o ne skaidyti. Tinklo kultūrai, kitaip nei skaitmeninei, informacija yra ne tiek produktas, gaunamas apdorojus ją paskirais įrenginiais, kiek tų įrenginių santykių tinkle, žmonių tarpusavio ryšių, kompiuterių ryšių ir ryšio tarp kompiuterių ir žmonių rezultatas.

Turbūt geriausias būdas išryškinti skirtumus tarp skaitmeninės ir tinklo kultūrų — tai supriešinti jų fizinio buvimo vietą. Skaitmeninę erą žymi stalinis mikrokompiuteris, iš vedantis informaciją didžiuliame kineskopiniame ekrane, prie tinklo prijungtame telefoninio ryšio modemu arba didžiulės gaisrės aties plačiajuosčiu pirmosios kartos ryšiu. Mūsų dienomis vienos dominuojančios vietos jau nebėra. Stalinis kompiuteris dažniau skiriamas pažangiausioms technologijoms, pavyzdžiui, grafiniams vaizdams generuoti, kinematografiniams vaizdams redaguoti, arba naudojamas specifinėms, lokalizuotoms funkcijoms (registratoriams, kasos terminalams, mokyklų laboratorijoms, informacijai saugiai laikyti ir kt.), o populiariausia kompiuterijos platforma tapo kišeniniai ar nešiojamieji kompiuteriai. Nešiojamuoju kompiuteriu, kitaip nei staliniu, galima naudotis bet kur — biure, mokykloje, lovoje, viešbutyje, kavinėje, traukinyje arba lėktuve. Tinklai begalybę kartų greitesni nei telefoninio ryšio AK laikais, o belaidis ryšys leidžia juos pasiekti daugelyje vietų. Išmanieji telefonai, pvz., *Blackberry*, *Goggle G1*, *iPhone*, pratęsia nešiojamąjį kompiuterį ir suteikia junglumo bei apdorojamosios galios vietoms, kur net su nešiojamuoju kompiuteriu būtų sudėtinga — gatvėse, metro, automobiliuose. Šie ultramobilūs įtaisai sykiu vis labiau varžosi su kompiuteriu, perima anksčiau tik jam priklausiusias funkcijas³. Šiems įrenginiams būdingas mobilumas ir tarpusavio junglumas, kurio reikia, kad jie taptų visur esančiais mūsų gyvenimo palydovais ir užtikrintų ryšį su pasauliniais telekomunikacijų tinklais. Kalbant proziškiau, Turingo mašina jau tapo tikrove, tačiau ją sudaro ne viena, o daugybė mašinų. Su keliomis išimtimis, nešiojamasis kompiuteris, išmanusis telefonas, kabelinės televizijos įrangos dėžutė, vairasvirtė, bevieliai tinklo skirstytuvai, grotuvai *iPod*, telefonai *iPhone* ir marsomobilai yra tas pats įrenginys,

įgyjantis rūšį tik savo sąsajomis, jusdamas ir keisdamas pasaulį investies ir iš vesties mechanizmais. O naujasis technologijų pramonės Gralis — tai universalus jungiamasis tinklas, veiksmingai skleidžiantis garsą, vaizdą, internetą, balsą, realiojo laiko pokalbius ir vykdamas bet kokias kitas įsivaizduojamas darbo tinkle užduotis.

Nematerialioji informacijos ir jos sklaidos tinkle produkcija ima vis labiau dominuoti kaip organizuojamasis pasaulinė s ekonomikos principas. Paprasčiau tariant, mums dar labai toli iki nematerialiosios produkcijos pasaulio. Gaminame fizinius dalykus, nors jų gamybą vis dažniau perkeliame į besivystančias šalis. Be to, išgyti tolimuose kraštuose pagamintų prekių tapo lengviau dėl fizinio pasaulinės logistikos tinklo. Siunčiant produkciją į užsienį — o tai jau savaime yra naujų tinklo srautų pasekmė — galima paslėpti ją nuo saviškių akių, tačiau tai nesumažina jos poveikio Žemės ekosistemai. To poveikio padariniai — ne tik globalinis atšilimas — jau akivaizdūs ir išsivysčiusiose šalyse: Silicio slėnyje daugiau sričių, valytinų pagal Aplinkos apsaugos agentūros (EPA) Kompleksinės aplinkosaugos priemonių, kompensavimo ir garantijos aktą (*Superfund*) nei bet kurioje kitoje JAV apygardoje⁴.

Bet, kaip apibendrinu Saskia Sassen ir Manuelis Castellsas, nors ir esame priklausomi nuo fizinių dalykų, esminis pasaulio ekonomiką organizuojantis faktorius šiandien yra informacijos produkcija ir tos informacijos sklaida tinkluose. Mūsų amžius — nors kiti amžiai turėjo savų tinklų — yra pirmasis modernus amžius, kurio pagrindinė organizuojamoji ir centralizuotas hierarchijas keičianti paradigma yra tinklas⁵. Šito padariniai, kaip teigia Castellsas knygoje "Tinklo kultūros iškilimas", yra įvairių pokyčių seka: *kapitalo pokytis*, kai tarptautinės korporacijos gręžiasi į tinklus, ieškodamos lankstumo ir pasaulinės vadybos, produkcijos ir mainų; *individualiosios elgsenos pokytis*, kai tinklai tampa pirminiu įrankiu žmonėms siekti laisvės ir komunikacijos su kitais, turinčiais bendrų interesų, troškimų ir vilčių; *technologijos pokytis*, kai žmonės visame pasaulyje staiga išgyja skaitmeninių ir naujų kasdieniniam gyvenimui skirtų telekomunikacijos technologijų⁶.

Kaip ir galima buvo tikėtis, tinklas eina dar toliau ir skverbiasi į kultūros teritoriją. Tinklo kultūra remiasi ne tik skaitmenine, bet ir postmodernizmo kultūra, kurią Fredricas Jamesonas aptarė kertinėje savo esė "Vėlyvojo kapitalizmo kultūrinė logika" (1983), o vėliau išplėtojo to paties pavadinimo knygoje. Pasak Jamesono, postmodernizmas — ne tiek stilistinė srovė, kiek bendras kultūros veiksnys, atsiradęs iš esminio poslinkio į socioekonominę istorijos tarpsnį, kurį ekonomistas Ernestas Mandelis pavadino "vėlyvuju kapitalizmu". Tiek Mandelio, tiek Jamesono manymu, vėlyvasis kapitalizmas visiška kolonizavo visuomenę, nes kapitalas absorbavo visas išlikusias ikikapitalistines gyvenimo formas⁷. Vėlyvąjį kapitalizmą Mandelis sieja su istoriniu ilgųjų bangų Kondratieffo ciklų modeliu. Šie ekonominiai ciklai, kuriuos sudaro dvidešimt penkeri augimo ir juos sekantys dvidešimt penkeri sąstingio metai, pateikė įtikinamą ir aiškų ritmą veikiantį ekonomikos istorinį modelį: penkiasdešimt pramonės perversmo metų, kai buvo rankiniu būdu gaminami garo varikliai, baigėsi 1848–ųjų politinėmis krizėmis; penkiasdešimt mašininės garo variklių gamybos metų truko iki 1890–ųjų, kai elektros ir vidaus degimo varikliai nutiesė kelią didingam moderniam akimirksniui, pasibaigusiam Antruoju pasauliniu karu, ir elektronikos atsiradimas, ženklintis vėlyvąjį pokario eros kapitalizmą⁸.

Kadangi skaitmeninė kultūra suklestėjo vėlyvojo kapitalizmo laikotarpiu, neturėtų stebinti Jamesono pastaba, kad tuo metu viskas tapo keistina,

suskaičiuotina ir iš keistina į pinigus ar kitus dalykus. Kai nebelieka aukso standarto, imama vertinti kapitalą patį savaime — jis jau ne pakaitalas, o grynoji vertybė. Rezultatas — nebeliko pozicijos, iš kurios kapitalą būtų galima kritikuoti ar stebėti. Todėl postmodernioji kultūra neteko egzistencinio pamato ar gilesnės prasmės. Gylis, o su juo ir emocijos, dingo — juos pakeitė paviršiaus efektai ir intensyvumas. Tokia būklė nebeleidžia net susvetimėti. Subjektas tapo vėlyvojo kapitalizmo erdvėje pasiklydusiu šizofreniku.

Vėlyvojo kapitalizmo kapitalui kolonizuojant meną, pasak Jamesono, ir pats menas prarado gebėjimą būti pasipriešimo forma. Rezultatas — kryžminė kontaminacija, nes menas tapo ne šiaip sau pramone, bet investavimo rinka, o rinkos apžavėti menininkai ėmė laisvai maišyti visus sluoksnius. Meno rinkai ieškant to, ką lengva atgaminti ir suvaldyti, o autentiškumui nustojus būti gyvybinga pasipriešimo forma, kai kurie menininkai ėmė žaisti simuliacijomis ir reprodukcijomis. Kiti, suvokę, kad nesugeba reflektuoti pačios vėlyvojo kapitalizmo būklės, bet vis tiek norėdami ją komentuoti, pasuko alegorijos keliu ir ėmė aiškinti, kokia fragmentiška ir neišbaigta jo prigimtis.

Istorija prarado reikšmę ir tikslą tiek kultūroje, tiek universitetuose. Kultūroje ji buvo prikelta kaip nostalgija, lengvai keičiama ir populiarinė antikvariato pomėgio, dėl retro filmų, tokių kaip "Kinų kvartalas", "Amerikietiški grafitti", "Briliantinas", "Gyvulių ūkis". O universitetuose istorinį analizės metodą pakeitė erdvinė teorija.

Modernizmo maniją rasti savo vietą istorijoje apvertė postmodernizmas, kurį, kaip pabrėžia Jamesonas, žymi istoriško dilemos, bendroji istorinė amnezija. Nors postmodernizmas, dar labiau nei modernizmas, kratėsi sąsaitų su istorija, tačiau jis vis tiek grindė save istoriškai — tai iš duoda tiek vardas, nurodantis istorinį ankstesnės srovės tęstinumą, tiek pomėgis viską savintis iš ikimodernos praeities ir griežčiau istoriškai apibrėžtų paties modernizmo kryptių (pvz., *art nouveau*, rusų konstruktyvizmas, ekspresionizmas, dadaizmas).

Šiandien postmodernizmą pakeitė tinklo kultūra. Ji daug subtilesnė. Neatsirado jokio naujo *-izmo*, nes tai reikštų pretenzijas į gerai žinomus manifestų, simpoziumų, pavyzdinių muziejinių eksponatų ir kt. plotus, tačiau tinklo kultūra darosi vis akivaizdesnis fenomenas.

Ekonomikos ciklai pateikia įrodymų, kad jau išėjome už postmodernizmo ribų. Jei šiandienos ekonominis režimas vis dar būtų vėlyvasis kapitalizmas, tai reikštų ilgiausiai trunkantį Kondratieffo ciklą. Tarkime, kad Kondratieffo ciklai tikslūs, — tada, pagal Jamesono teoriją, nuosmukis turėjo būti patirtas po Antrojo pasaulinio karo prasidėjusiam cikle. Prisiminus postfordizmo pertvarų 1970–aisiais ir 1980–aisiais sukeltą ilgai trukusį ekonominį nuosmukį, tai atrodo visiškai pagrįsta. 1989 m. žlugus Sovietų Sąjungai, o Kinijai įsijungus į pasaulinę rinką, įvyko kritinis lūžis, akimirksniu įtvirtinęs "naująją" pasaulio tvarką — globalizaciją. Interneto komercializacija 10-ojo dešimtmečio pradžioje savo ruožtu išpūso dirvą masiškai investuoti į visai naują technologiją, kurios reikėjo naujam veržliam ciklui. Naujus Kondratieffo ciklus žymi išpūdingi bumai ir bankrotai, tad klejojanti *dot-com* ir po jo ėjusį privačiosios nuosavybės vėlyvojo kapitalizmo galima vertinti kaip pirmąjį ir antrąjį Kondratieffo ciklo pakilimą. Būtent antrasis pakilimas subrandino ryškų fenomeną — atsirado tinklo kultūra.

Net jei atsisakysime Kondratieffo ciklų kaip pernelyg deterministinių, vis tiek bent jau nuo XX amžiaus pradžios joks kultūrinis sąjūdis nesitęsė ilgiau nei dvidešimt penkerius metus. Reikėtų didžiulės išimties iš taisyklės, jei norėtume įrodyti, kad mūsų padėtis lygiai tokia pati kaip Jamesono, kai jis rašė savo pirmąją disertaciją.

Bene labiausiai pagrįstą šios eros sampratą išdėstė Michaelis Hardtas ir Antonis Negri's "Imperijoje". Pagal jų analizę, senąjį pasaulį, paremtą imperialistiniu Žemės rutulio skaidymu į įtakos sferas, pakeitė *Imperija* — išsklidusi galia, kylanti ne iš vienos kurios nors vietos, bet iš paties tinklo. *Imperijos* ekonomika nemateriali, o jos galia atsiranda ne tiesiai iš ekonominės kapitalo jėgos — ji konstruojama teisinėmis priemonėmis. Plečiantis globalizacijai, nyksta tautinės valstybės, todėl *Imperija*, kad užtikrintų kapitalo mobilumą ir tarpvalstybinį lankstumą, gręžiasi į tokius tarptautinius valdymo organus kaip Jungtinės Tautos ir prašo įvesti universalią pasaulio tvarką. Tačiau šitaip elgdama *Imperija* iš naujo įtvirtina jau egzistuojančias hierarchijas ir, kaip rodo karai Viduriniuosiuose Rytuose, turi griebtis smurto. Atsvara *Imperijai* Hardtas ir Negri's laiko tinklines viešuojuomenes, kurias jie vadina dauguma. Dauguma jiems — tai minios intelektas, sugebantis dirbti *Imperijoje* tam, kad gintų pasaulio darbininkų teises. Pasak knygos autorių, kuo daugiau žmonių iš viso pasaulio įsitrauks į tinklą, tuo galingesnė iš šių tiki jie galės mesti sistemai, tačiau, kaip teigiama skyriuje apie politiką, dar neaišku, ar į tinklą sujungtos viešuojuomenės galės susiburti ir demokratiškai priimti sprendimus⁹.

Imperija — tai politinė teorija, o mano tikslas yra aprašyti šio įtinklinto amžiaus kultūros teoriją. Nors postmodernizmas numatė daugumą esminių tinklo kultūros naujovių, mūsų laikmetis yra akivaizdžiai kitoks¹⁰

¹ Nors ir labai rekomenduotina Carlotos Perez knyga *Technological Revolutions and Financial Capital: The Dynamics of Bubbles and Golden Ages*, Northampton, MA: E. Elgar, 2002, autorė nedaro skirties tarp tinklo visuomenės ir informacijos amžiaus. Panašiai žr. ir Tiziana Terranova, *Network Culture: Politics for the Information Age*, London: Pluto Press, 2004.

² Charlie Gere, *Digital Culture*, London: Reaktion Books, 2002, 11.

³ Hiroko Tabuchi, "PCs Being Pushed Aside in Japan", *Yahoo! News*, 2007 11 04, www.newsvine.com.

⁴ Jim Fisher, "Poison Valley (Part 1): Is Worker's Health The Price We Pay for High-Tech Progress?" salon.com, 2001 07 30, archive.salon.com; Fisher, "Poison Valley (Part 2): What New Cocktails of Toxic Chemicals are Brewing In The High Tech Industry's 'Clean Rooms'—And Will We Ever Know What Harm They Are Causing?" salon.com, 2001 07 31, archive.salon.com.

⁵ Sassen, *The Global City: New York, London, Tokyo*, [antrasis leidimas] Princeton: Princeton University Press, 2001; Castells, *The Rise of the Network Society*, [antrasis leidimas] New York: Blackwell Publishers, 2000; Michael Hardt ir Antonio Negri, *Empire*, Durham: Duke University Press, 2000; Castells, *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*, Oxford: Oxford University Press, 2001.

⁶ Manuel Castells, *The Rise of the Network Society*, 500–509.

⁷ Jameson, "Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism", *New Left Review*, 146, 1984, 53–92, vėliau perleista ir išplėsta: Jameson, *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Capitalism*, Durham: Duke University Press, 1991. Lietuvių kalba: Fredric Jameson, "Vėlyvojo kapitalizmo kultūrinė logika", *Post/modernizmas*, sud. Audronė Žukauskaitė, Vilnius: *Kitos knygos*, 2006, 37–78; vertė Edgaras Klivis, versta iš Fredric Jameson, "The Cultural Logic of Late Capitalism", *Postmodernism*.

⁸ Mandel, *Late Capitalism*, Verso: London, 1978.

⁹ Michael Hardt ir Antonio Negri, *Empire*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000.

Published 2010-01-14
Original in English
Translation by Rima Bertašavičiūtė
Contribution by Kultūros barai
First published in *Kultūros barai*
(c) Kazys Varnelis/Kultūros barai
(c) Eurozine